

A magyar-kubai kapcsolatok alakulása 1959 és 1969 között

Horváth Emőke

Történész, Károli Gáspár Református Egyetem; horvath.emoke.maria@kre.hu; ORCID: 0000-0003-2900-1456

Abstract

Hungarian–Cuban Foreign relations, 1959–1969

The study examines the development of Hungarian–Cuban relations in the decade immediately following the victory of the Cuban Revolution. Following the establishment of diplomatic relations, it analyzes the relationship between the two countries in the areas of politics, economics, and party relations. Particular emphasis is placed on demonstrating that Hungarian–Cuban relations were far from problem-free: despite the obligatory rhetoric of international solidarity, the Hungarian side was reluctant to make significant financial sacrifices to support the island nation.

Keywords Cold War, Hungarian–Cuban relations, countries of the Soviet Bloc, Fidel Castro, Raúl Castro, Che Guevara, János Kádár

A tanulmány közvetlenül a kubai forradalom győzelme utáni évtizedben vizsgálja a magyar-kubai kapcsolatok alakulását.¹ Látni fogjuk, hogy a jelzett időszakban a két ország közötti kapcsolatok alakulása meglehetősen nagy hullámvázásokon ment keresztül. Már a kubai forradalom győzelme sem váltott ki különösebb érdeklődést Budapest részéről, ennek ellenére 1959 tavaszán – miután a szovjet blokk országai nem kaptak választ Kubából az új kormány elismerését közlő táviratukra – Zádor Tibor washingtoni ügyvivőt azzal bízta meg a Külügyminisztérium, hogy személyesen próbáljon

1 A tanulmány szövege egy nagyobb, közös kötet részét képezi, amely az 1959–1969 közötti időszakban vizsgálja Magyarországot és Latin-Amerika kapcsolatát.

Havannában hírekhez jutni. Zádor lett az első szocialista diplomata, aki hivatalos megbízatással a szigetre érkezett. Bejutott Ernesto Guevarához, Martínez Sánchez miniszterelnök-helyetteshez² és más magas rangú vezetőkkel is beszélt, akiknél érdeklődött a szocialista országokból érkező, az új kubai vezetést elismerő táviratok sorsáról is. A helyszíni tapasztalatok – és a kedvező kubai vámrendelkezések – alapján azonban Zádor Tibor inkább a kereskedelmi, semmint a diplomáciai kapcsolatok kiépítését javasolta a budapesti Külügyminisztérium számára.³ Zádor Tibor havannai látogatása elindította a kétoldalú kapcsolatok kialakítására vonatkozó tárgyalásokat, melyek meglehetősen vontatottan zajlottak. A nehézkesség egyik oka az 1956-os magyar események megítélésének kérdésében kereendő. A kubai vezetés ugyanis forradalomként értelmezte a Magyarországon történeteket és a szovjet fegyveres beavatkozást elutasítandónak tartotta. Fidel Castro is úgy vélte, hogy az évekkel korábbi magyar események és a forradalom leverésének rendkívül negatív kubai visszahangja miatt, néhány hónapig érdemes volna halasztani a diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdését, Ernesto (Che) Guevara pedig úgy fogalmazott, hogy „fokozatosan kell felszámolni a kubai lakosság elmaradott részeiben meglévő magyarellenés előítéleteket”.⁴ Végül 1960. december 18-án a kifejezetten a diplomáciai kapcsolatok felvétele miatt Budapestre látogató Guevara írta alá a kapcsolatok létrehozásáról szóló megállapodást⁵. Ezt követően Magyarország igyekezett a Kubát támogató szocialista országok sorába beállni, amit a Kubával 1960. szeptember 15-én megkötött Kereskedelmi és Fizetési Egyezmény is tükröz. A szerződésben szereplő 8 millió dolláros kormányhitel összegét 1960 decemberében 15 millió dollárra

2 Augusto Martínez Sánchez részt vett a Sierra Maestrában folyó gerillaharcokban, a második keleti front egyik parancsnoka volt Raúl Castro irányítása alatt. Jogi végzettsége miatt több politikai per lefolytatására is megbízatást kapott. Nevével kapcsolódott össze a Batista-hadsereg tisztjeinek halálra ítéltése 1959-ben és a Disznó-öbölnél partaszálló emigráns kubaiak pereiben történő aktív jogi részvétel.

3 Zádor Tibor 1959 áprilisában folytatott tárgyalásokat Havannában. ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32.

4 MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 4/a tétel

5 *Népszabadság*, 1960. december 19. 1–2.; A diplomáciai kapcsolatok pontos létrejöttének kérdésére: Horváth 2018: 50–68.

emelték, valamint tudományos és műszaki együttműködésre vonatkozó megállapodás is aláírásra került.⁶

A nehézkes kezdet után viszont már 1961 februárjában előterjesztést nyújtott be az MSZMP KB Külügyi Osztálya a Politikai Bizottsághoz Fidel Castro magyarországi látogatása érdekében, mivel úgy gondolták, hogy 1961 nyarán amúgy is régiókba látogat, hogy eleget tegyen Hruscsov és Novotný meghívásának, valamint „Kuba segítése valamennyi szocialista ország közös ügye”, ami önmagában is indokoltá teszi Castro meghívását.⁷ A magyar szándék ellenére Fidel Castro jóval később, csak testvére, Raúl Castro első budapesti látogatását követően, 1972-ben jött el hazánkba.⁸ A megkésett látogatás több okkal is magyarázható, melyek közül mindenképpen kiemelendő – ahogy azt Beck János havannai nagykövetnek a kubai politikára vonatkozó jelentései is megerősítik –, hogy a kubai rakétaválságot követően Havanna és Moszkva viszonya megváltozott. Ez a változás a szovjet blokk országaihoz fűződő kubai kapcsolatot is alapvetően befolyásolta. Tudjuk, hogy Fidel Castro milyen nehezen fogadta el a válság időszakában létrejött szovjet-amerikai egyeztetéseket. A válság nehéz pillanataiban, október 26-án, Hruscsovhoz intézett levelében Fidel Castro határozottan kifejtette, hogy a Szovjetunió nem engedheti, hogy az Amerikai Egyesült Államok mérje az első nukleáris csapást, nem fogadta el Moszkva pragmatikus viselkedését, hanem ideológiai kérdésként kezelte a helyzetet és ezt várta el a Szovjetuniótól is. 1962. november elsején Fidel Castro ismertette a meghívására október 30-án Havannába érkező U Thant ENSZ főtitkárral folytatott megbeszélés jegyzőkönyvét a CMQ TV-ben, a Luis Gómez Wangüemert számára adott interjújában,⁹ érintve a kialakult feszült helyzet problémáit is. Úgy nyilatkozott, hogy a vitás kérdéseket „a szovjetekkel a kormány és a párt szintjén kell megvitatnunk, le kell ülnünk velük, hogy megvitassunk mindent, ami az ész

6 MNL OL KÜM XIX- J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. d. 1-0087/1. Jelentés az MSZMP Politikai Bizottsága részére az 1965. június 2-8. között folytatott magyar-kubai tárgyalásokról. Budapest, 1965. június 12.

7 MNL OL M-KS 288. f. 5/223. ő. e. 1961. február 28.

8 Castro budapesti látogatására lásd: Udvardi 2015: 72–93.

9 Az interjú egy részének angol nyelvű változata: <https://historyinpieces.com/documents/documents/fidel-castro-reports-meetings-thant-cuban-missile-crisis/> (Utolsó letöltés: 2024. május 27.). Folder 27, Box 1, Cuban Missile Crisis Series, John J. McCloy Papers, Amherst College.

és az elvek fényében szükséges lehet”.¹⁰ Egyben újfent hitet tett a kubai vezetők marxista-leninista nézetei és szovjet barátsága mellett. Kifejtette, hogy „[...] a Szovjetunió és Kuba között nem lesz repedés, mert Kuba vezetői bíznak a szovjet politika alapelveiben, a szovjet kormány nyilatkozataiban, de ugyanakkor mindenkinek számolnia kell azzal a csalódottsággal, kiábrándultsággal, ami most bekövetkezett”.¹¹ Annál is inkább érezhetett csalódottságot Fidel Castro, mivel az 1962. október 26-án Nyikita Hruscsovnak írt levelében azt a saját véleményét fogalmazta meg, hogy támadás esetén Kuba az atomháború elől sem tért volna ki.¹² Hiába szögezte le az említett interjúban Fidel Castro a töretlen kubai bizalmat a Szovjetunió iránt, a kapcsolat sem Moszkvával, sem a szocialista országokkal nem maradt a régi, annak ellenére sem, hogy a kubai politikusok minden fórumon, így az MSZMP VIII. kongresszusán (1962. november 20–24.) is nyilatkozatott tettek a Szovjetunióval és a szocialista országokkal megőrzött jóviszony mellett. Egy korabeli magyar feljegyzés azonban éppen az ellenkezőjéről tudósít, miszerint

„a közvetlen személyes érintkezés nagykövetünk és az országos vezetők között, majdnem teljesen megszűnt. [...] Havannai nagykövetségünk 1964 decemberében küldött egyik jelentésében megjegyzi, hogy Ramón Calcines, a Párt Külügyi Osztályának vezetője többek között azért mondott le, mert már nem tudta nézni, hogy a testvérpártok vezetői hetekig tartó várakozás után dolguk végezetlenül elutazni kényszerültek, ugyanis senki sem fogadta őket.”¹³

Ugyanakkor Blas Roca, a Kubai Egyesített Forradalmi Szervezetek titkárságának tagja, az MSZMP VIII. kongresszusára meghívott kubai vendég kifejtette, hogy hazája továbbra is bízik a szovjet népben, a Szovjetunió Kommunista Pártjában és kormányában, Kuba a szocialista tábor valamennyi országának hálása a szigetország iránt tanúsított szolidaritásért.¹⁴

10 Idézi Kerekes 1979: 151.

11 Kerekes 1979: 151.

12 Fidel Castro levele Nyikita Hruscsovhoz: <https://microsites.jfklibrary.org/cmc/oct26/doc2.html> (Utolsó letöltés: 2024. május 27.)

13 MNL OL KÜM XIX TESCO iratok, 74. d. Magyar-kubai kapcsolatok. Budapest, 1965. március 19.

14 „Blas Roca, a Kubai Egyesített Forradalmi Szervezetek titkárságának tagja: Kuba, a szocializmus bástyája Amerikában, győzni fog” *Népszabadság*, 1962. november 23. 8.

A fenti idézetek szellemében a bizonygatások nem tűnnek őszintének és a fennmaradt háttérinformációk azt mutatják, hogy Fidel Castro nem tudta feldolgozni, hogy Kuba csak a nagyhatalmak vetélkedésének helyszínévé szolgált, de gyakorlatilag alig volt beleszólása az események alakításába. A rakétaválság napjait követően egészen 1963. január 29-ig, Castro számos alkalommal járt a Havannai Egyetemen, ahol a hallgatókkal megvitatta a politikai helyzetet: „Elhangzott szájából minden elképzelhető, sőt elképzelhetetlen is, Hruscsov elvtárs és az oroszok szidásától és gúnyolásától a segítség elismeréséig, U Thanttal való tárgyalás ismertetésétől, belső dolgok kipakolásáig minden.”¹⁵ Az események hatására Kuba önálló külpolitikát igyekezett kialakítani, annak ellenére, hogy a Szovjetunió megpróbálta megbékíteni Fidel Castrót, melynek érdekében már 1963. január 31-én meghívást kapott Nyikita Hruscsovtól: „Reméljük, hogy ez a találkozó [...] nem húzódik sokáig. Szeretnénk, ha a találkozó mielőbb megtörténhetne.”¹⁶ Feltűnően hosszú ideig, negyven napig tartózkodott Castro a Szovjetunióban 1963 márciusa és áprilisa között. A teljes szovjet siker a megbékítésben azonban elmaradt. Fidel Castro igyekezett Kubát mindinkább független, a saját útját járó politikai szereplőként láttatni, ami abban mutatkozott meg, hogy külpolitikáját elsősorban az el nem kötelezett országok mozgalma és a harmadik világ felé orientálta és ott, valamint a latin-amerikai gerilla mozgalmak támogatásával próbált vezető szerepre szert tenni.¹⁷

A magyar-kubai kapcsolatok 1962-ben erősödő tendenciát mutattak. Kuba jobb megismertetése érdekében a szigetország minden propagandisztikus lehetőséget megragadott, így a nemzetközi sajtót is erőteljesen felhasználta. A forradalom céljainak megértetése, és a szigetországról kialakítandó kép érdemi befolyásolása érdekében külföldi újságírókat invitáltak Kubába, majd 1959. június 16-án Havanna székhellyel megalapításra került a *Prensa Latina* hírügynökség, amely a világ számos országába küldött tudósítókat. A sajtóügynökség létrehozásában és irányításában Ernesto (Che) Guevara honfitársának, Jorge Ricardo Masetti újságíró-

15 MNL OL Küm XIX-J-1-j Kuba TÜK iratok, 1945-1964, 6. d., 001253/1. sz. irat. Havanna, 1963. január 29. Beck János havannai magyar nagykövet jelentése Fidel Castro 1963. január 15-dikei beszédéről.

16 Nyikita Hruscsov levele Fidel Castróhoz, 1963. január 31. <https://nsarchive.gwu.edu/document/29507-document-3-kremlin-nikita-khrushchev-letter-fidel-castro-reviewing-missile-crisis> (Utolsó letöltés: 2024. július 14.)

17 A kérdésre lásd: Farkas 2021: 295–308; Farkas 2022: 81–89; Krajcsi 2024: 271–291.

nak lett meghatározó szerepe. A sajtó külföldi propagandaszerepének a megerősítését szolgálta az 1962 februárjában útjára indított, több nyelven megjelenő *Kuba* című kiadvány is. A lap beköszöntőjéből tudható, hogy a szerzők nem folyóiratként, hanem tájékoztatóként – tulajdonképpen egyfajta politikai pamfletként – határozták meg a műfaját.¹⁸ Utcai terjesztésére még 1962 végén engedélyt kért a budapesti kubai nagykövetség, azonban kérésüket a magyar fél óvatosságból elutasította.¹⁹ A lap havonta jelent meg magyar nyelven és nyújtott információt a szigetország földrajzáról, történelméről – elsősorban a kubai forradalom eseményeiről –, Kuba és az Amerikai Egyesült Államok viszonyáról a Fidel Castro hatalomra kerülése óta eltelt időszakban. Az egyes cikkek kifejezetten propagandisztikus célzattal íródtak, mindet áthatotta a Castro-rezsim politikai értelmezésének visszhangja. 1964 januárjában végül az MSZMP KB Külügyi Osztálya azt az előterjesztést tette a KB Titkársága felé, hogy járuljon hozzá a *Kuba* című folyóirat kereskedelmi forgalomban történő terjesztéséhez, mivel eddig egyetlen felróható tartalmú írás sem jelent meg benne, valamint több szocialista országban – köztük a Szovjetunióban és Csehszlovákiában – már régebb óta rendszeresen terjesztenek hasonló kubai kiadványokat. A magyarok a viszonyosság alapján képzeltek el az együttműködést, ezért cserébe Havannában a *Magyar Szemle* terjesztését tűzték ki célul és ennek érdekében 1964 januárjától tízezer (!) példányban jelentették meg a magyar folyóirat spanyol nyelvű változatát.²⁰

A magyar fél is tisztában volt a sajtó jelentőségével, ezért a Nemzetközi Újságíró Szervezet titkárságának javaslatát, hogy a Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) szervezzen Budapesten a harmadik világ újságírói számára továbbképzéseket az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztálya továbbította a Központi Bizottság felé. Az első hat hónapos tanfolyamot 1963. június elsején szándékoztak indítani. Az egyik tanfolyamon „15 latin-amerikai újságíró kapna szakmai-

18 Köszöntő. *Kuba*, 1962. február, I. évfolyam, 1. szám.

19 MNL OL M-KS 288. f. 7/185. ő. e. 1964. január 9. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának előterjesztése az MSZMP KB Titkárságához. Budapest, 1964. január 2.

20 MNL OL M-KS 288. f. 7/185. ő. e. 1964. január 9. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának előterjesztése az MSZMP KB Titkárságához. Budapest, 1964. január 2.

politikai képzést. Kb. 3-4 éven át kellene ilyen tanfolyamokat szervezni”.²¹ Az újságírók szocialista országban történő képzése hatékonyan járult hozzá, hogy a harmadik világ államaiban is a pártirányítás eszközévé alakítsák át a sajtót és megbízható kapcsolatrendszerre tegyenek szert az adott ország újságírói között. Bár konkrét adat nincs rá, de bizonyos, hogy a latin-amerikai származású hallgatók esetében a többség Kubából érkezett.²²

1962-ben Kuba számára az Építésügyi Minisztériumon belül működő ÉM Export Fővállalkozó Iroda komplett üveggyár szállításának előkészítését kezdte meg.²³ Ez év végén pedig magyar kereskedelmi küldöttség utazott Havannába az 1963. évi árucseré-forgalmi megállapodás megkötésére.²⁴ 1962-ben a magyar-kubai kereskedelmi kapcsolatok értéke elérte a 20 millió dollárt. Kubában azonban nem az elképzelték szerint alakult a gazdasági helyzet, az 1963. évi cukortermés teljes mértékben átírta a lehetőségeket. Az az évben megtermelt cukor mennyisége az 1961. évi 6 800 000 tonnáról 3 800 000 tonnára, vagyis csaknem a felére esett vissza és ezt az értéket annak fényében kell értelmezni, hogy a kubai export több mint háromnegyedét a cukor képviselte.²⁵ A nehézségek arra indították a kubaiakat, hogy átgondolják az ország gazdasági szerkezetét, esetleges átalakításának kérdését. Hosszú politikai vita nyílt meg a téma vonatkozásában 1963 közepén. Végül Ernesto (Che) Guevarát egyre inkább kiszorították a gazdaságpolitika alakításából, ezzel háttérbe szorult az erőltetett iparosítás kérdése is. Guevara gyengülésének jeleként értelmező, hogy 1964-ben elvesztette a cukoripar feletti ellenőrzést azzal, hogy önálló minisztériumot kapott a terület.²⁶

21 A tervek szerint az egyes tanfolyamok tematikáját a Nemzetközi Újságíró Szervezet és a Szovjet Újságíró Szövetség állította össze, az intézmény élére a MÚOSZ titkárát, Gábor Pált javasolta az Agitációs és Propaganda Osztály a Központi Bizottság számára. MNL OL M-KS 288. f. 5/287. ő. e. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának javaslata Központi Bizottság számára. Budapest, 1962. november.

22 A harmadik világ vonatkozásában lásd: Borvendég 2015.

23 „Pápay Gyula: Komplet gyárat exportálunk a világ minden tájára.” *Népszabadság*, 1962. október 13. 3.

24 „Magyar-kubai kereskedelmi tárgyalások kezdődtek Havannában.” *Népszabadság*, 1962. november 21.

25 Gaido–Valera 2016: 319.

26 Castañeda 1997.

A monokultúrás gazdálkodástól nem sikerült Kubának megszabadulnia, továbbra is a cukortermelésre alapozódott a szigetország gazdasága. Ezt az ellenmondást a lakosság felé a „monokultúrával a monokultúra ellen” szlogennel kívánta feloldani a Castro-kormányzat. A jelszó egyben azt is érzékelteti, hogy a cukoripart tekintették olyan láthatatlan fegyvernek, amely alkalmas arra, hogy az iparosítás anyagi alapjait megvesse Kubában. Az iparosítás elsősorban a cukoripar fejlesztését jelentette, amely remények szerint a többi iparágra is hatással lesz majd. A döntés értelmében a cukorexportra helyeződött minden hangsúly, melynek érdekében a szigetország fokozatosan növelni kívánta a cukortermelés mértékét, hogy 1970-re elérje az évi 10 millió tonnát. Az elképzelés sikerének biztosításáig azonban a Szovjetunió és a szovjet blokk országainak vállán nyugodott a kubai iparosítás terhének jelentős része. Ez pedig nem tűnt egyszerű vállalásnak annak fényében, hogy a Szovjetunióban és a kelet-európai térségben 1963-ban gabonahiány lépett fel, melynek megoldása érdekében a Szovjetunióknak 10 millió tonna búza felvásárlását kellett mielőbb fogantatosítani, saját mezőgazdaságára koncentrálnia.²⁷

1963 második felében Kuba gazdasági helyzete oly mértékben romlott, hogy Fidel Castrónak meg kellett ismételnie félévvel korábbi moszkvai útját. A látogatás eredményeként hosszúlejáratú cukorszállítási egyezményt írt alá a két fél. Ennek értelmében 1965-ben 2,1 millió tonna nyerscukrot, 1966-ban 3 millió tonna, 1967-ben 4 millió tonna és az ezt követő három évben évenként 5-5 millió tonna nyerscukrot fog vásárolni a Szovjetunió Kubától.²⁸ A szerződés legfontosabb hatásának az tekinthető, hogy az 1965-1970 közötti időszakra kiszámítható módon biztosította Kuba számára a piacot 6 cent/libra, azaz a pillanatnyi piaci árnál magasabb árfolyamon. Castro 1964 januári ünnepi beszédében, a biztosra vehető támogatások tudatában fennhangon hangoztatta: „Mi nem kényszerülünk kereskedni az Egyesült Államokkal, mert korlátlan piacunk van legfontosabb termékeink számára a szocialista országokban.”²⁹ Kijelentését

27 Varga 2013: 48.

28 „A szovjet-kubai cukorszállítási egyezmény. A szerződés függetleníti Kubát a cukor árának világpiaci ingadozásaitól” (TASZSZ). *Népszabadság*, 1964. január 23. 2.

29 Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, Primer Secretario del PURSC y Primer Ministro del Gobierno Revolucionario, en la concentración conmemorativa del quinto aniversario de la Revolución, en la Plaza de la Revolución, el 2 de

alátámasztják a számadatok is. 1963-ban Kuba kereskedelmének 75,8 százalékát már a szocialista országokkal bonyolította és ezen a tételen belül a Szovjetunió 40 százalékkal vett részt.³⁰

Kereskedelmi viták

A cukorvásárlás egyáltalán nem bizonyult olyan sima kereskedelmi tranzakciónak Magyarország oldaláról, mint ahogy az a Kuba iránti kötelező szolidaritás jegyében elvárható lett volna egy szatellitország-tól. Az 1961–1964 közötti években a hitelszállításokkal együtt összesen 45,6 millió dollár értékben exportált Magyarország Kubába. A cserearányok kedvezően alakultak, mintegy 5 millió dollár árnyereséget tudott felmutatni hazánk a tőkés piaci árszintekhez arányítva. Ezen időszak alatt a magyar vásárlások 35,5 millió dollárt tettek ki, melynek 85%-át a reexportra vásárolt cukor képezte. A segítségnyújtás jegyében a bevett gyakorlat szerint a cukorért úgynevezett „szocialista árat” – vagyis a piaci árnál magasabb összeget – fizetett a szocialista országok többsége, azonban Magyarország nem volt hajlandó elfogadni ezt az árképzést. Indokként azt említette a kubai félnek, hogy belső fogyasztásra Magyarországnak nincs szüksége cukorra, ezért „reexport” keretében kívánja értékesíteni a megvásárolt tételeket. A magyar álláspontot, ha meglepődve is, de elfogadta a kubai fél, azonban 1964-ben megváltozott a helyzet, amikor 4 cent/libráról³¹ átmenetileg 10 cent/librára emelkedett cukorár miatt reexportra nem adott el cukrot a szigetország, hanem szabad devizában szándékozott kiegyenlíteni a fizetési kötelezettségét. 1964 második felében a hirtelen leesett cukorár hatására azonban Kuba nem tudta teljesíteni vállalását, a „túlméretezett tőkés kötelezettségek elvállalása miatt import stopot rendeltek el és felfüggesztették az esedékes fizetési kötelezettségek teljesítését”.³² 1964 november végén Marcelo Fernández

enero de 1964. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1964/esp/f020164e.html> (Utolsó letöltés: 2024. június 10.)

30 Pérez Villanueva 2013: 35.

31 Mértékegység, 453,59 gramm.

32 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e. Jelentés a Politikai Bizottságnak az 1965. június 2–6. között folytatott magyar-kubai tárgyalásokról.

Font kubai külkereskedelmi miniszter tárgyalásokra érkezett Budapestre, az álláspontok azonban nem igazán közeledtek a megbeszélés alkalmával sem. Fernández azt kérte, hogy libránként 6,11centet, azaz a piaci ár (2,1–2,2 cent) mintegy háromszorosát fizesse Magyarország Kubának és a cukrot ne reexportra, hanem saját fogyasztásra vegye meg.³³ Fernández másik kérése az volt, hogy az esedékes 8 millió dolláros számlatartozást hosszúlejáratú, áruban történő hitellé alakítsa át Magyarország. A magyar tárgyaló fél csak középlejáratú hitelt ajánlott fel és a kért összeg féléig, 4,35 millió dollár értékben. Bíró József külkereskedelmi miniszter határozottan kiállt amellett a magyar vélemény mellett, hogy reexportra vásárol az ország és a mindenkori piaci ár felett 10% prémiumösszeget ajánlott Kubának. Mivel Budapesten nem történt megegyezés, 1965 februárjában Havannában folytatódtak a megbeszélések. Osvaldo Dorticós kubai elnök Havannában azt kérte, hogy a vita ellenére Magyarország vállalja a legfontosabb gyógyszer és alkatrészigények kielégítését ötmillió dollár értékben, de Magyarország csak kétmillió dollárig volt hajlandó elmenni a kérés teljesítésében.³⁴ A tárgyalások újabb fordulójára ismét Budapesten került sor, Raúl Castro budapesti látogatását követően. Kubai oldalról most a régi kommunista és kiváló gazdasági szakember, Carlos Rafael Rodríguez, tárcanélküli miniszter érkezett a tárgyalásokra, vele könnyebben megtalálták a közös nyelvet. Magyarország azt is megértette vele, hogy pillanatnyi gazdasági helyzete csak korlátozott segítségnyújtásra ad lehetőséget. Érdekes momentum, hogy a cukorár kérdésében a kubai fél az „imperialista” gyakorlatra hivatkozott a magyarok felé, azt állítva, hogy az USA, Anglia vagy akár Franciaország kedvezményes cukorárakat fizet az érdekkörükbe tartozó fejlődő országoknak.³⁵

Kuba az eltelt évek alatt 23,6 millió dollár fizetési kötelezettséget halmozott fel Magyarország felé, melyből 1965-ben 11 millió dollár megfizetése lett esedékes. Végül olyan megegyezés született, hogy magyar oldalról

„1,8 millió dollár kiegyenlítését 1966-ra halasztottuk. 4,35 millió dollárt hitellé alakítottunk át, oly módon, hogy az 1966-1970 években évi egyenlő

33 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

34 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

35 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

részletekben kerül törlesztésre, vagy áruszállításokkal, ha ez nem volna lehetséges, szabad devizával. A még fennmaradó kb. 4,8 millió dollárt kubai cukor szállításával egyenlítik ki oly módon, hogy a jelenlegi 2,2 centes világpiaci ár helyett Magyarország 3,5 centet fizet Kubának s a cukrot reexportáljuk dollárért. A megállapodás lényege, hogy Kubának (csak egyszeri) mintegy 1,8 millió dollár segílyt nyújtunk, ugyanakkor 1965-ben hozzájutunk fennálló követelésünkéből 3 millió szabad dollárhoz.”³⁶

Magyarország a Kubának tett engedmények ellenére kedvezőnek ítélte a megállapodást, mivel a Minisztertanács Gazdasági Bizottsága azon határozatát, hogy a korábban elért 5 millió dollár nyereség erejéig el lehet menni az engedmények tekintetében, hazánk nem merítette ki.³⁷ A megegyezés ellenére a rossz szájíz mindkét félben ott maradt. Magyarország mellett Lengyelország, Csehszlovákia és Románia sem fogadta el a kubai feltételeket, a többi szocialista ország eleget tett kéréseiknek.³⁸

A párt szűkebb vezetőségében helyet foglaló Carlos Rafael Rodríguez Kádár Jánossal politikai tárgyalásokat is folytatott. Kitértek több kubai vonatkozású kérdésre. Legaktuálisabb problémát Ernesto (Che) Guevara iparügyi miniszter algériai beszéde jelentette, melyben ostromozta a szocialista országokat a fejlődő országokkal folytatott kereskedelempolitikájuk miatt.³⁹ A beszédetől személy szerint Rodríguez, illetve a teljes kubai vezetés elhatárolódott, és ezt Ernesto (Che) Guevara tudomására is hozták. A témával kapcsolatban ennél több érdemi feljegyzés nem maradt fenn az MSZMP KB Politikai Bizottságához írt jelentésben. Nagy valószínűséggel azért lehetett ez így, mert néhány hónappal korábban már Raúl Castróval megbeszélés tárgyát képezte a kérdéskör.

Kuba iparosításához Magyarország egy komplett, a legkorszerűbb technológián alapuló üveggyár felépítésével kívánt hozzájárulni az 1960-as években. Az üveggyár épületterveit az IPARTERV mérnökei készítették el 1963-ban. A KOMPLEX Külkereskedelmi Vállalattal kötött eredeti szerződés szerint csak vázlattervek készítésére szerződött a magyar cég,

36 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

37 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

38 MNL OL M-KS 288. f. 5/368 ő. e.

39 Guevara 2005.

de a kubaiak külön kérésére soron kívül kidolgozták az épületterveket is.⁴⁰ A Marianaóban épülő gyár meglehetősen lassúsággal készült, a kubai szakmunkásokat is Magyarországon tanították be, a Tokodi Üveggyárban.⁴¹ A Magyar Hajó- és Darugyár is bekapcsolódott a nagyszabású projekt megvalósításába két kisebb méretű kazán építésével.⁴² Az említett évben a tudástranszfer szempontjából kiemelendő eseménynek tekinthető, hogy a két ország Tudományos Akadémiája közötti együttműködési egyezmény aláírására Havannába utazott Friss István akadémikus, az Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója.⁴³

Úgy tűnik, hogy a szocialista országok irányába bekövetkezett elhidegülés 1965 táján kubai oldalról oldódni kezdett. Az 1965. évi magyar-kubai kereskedelmi tárgyalások azonban nem tettek jót a kapcsolatok alakulásának. Magyarországot meglehetősen zavarta, hogy az 1965 végére várható 6,2 millió dolláros magyar exporttal (ebből 3,5 millió hitelszállítás) szemben mindössze 1,3 millió körüli dollárt tesz ki az import, ugyanis nincsenek olyan kubai áruk, melyekkel ellentételezni lehetne az export összegét.⁴⁴ Érdemes összehasonlítani a három évvel korábbi mutatókkal az adatokat. 1962-ben a Kubába irányuló magyar export értéke 11,5 millió dollárt tett ki, ami csaknem kétszerese volt a három évvel későbbinek. Az az import 1962-ben 9,5 millió dollár volt és további bővülésre számítottak még ebben az évben.⁴⁵

A szolidaritás jegyében épített kubai üveggyár ugyancsak nehézségeket okozott a magyar-kubai kapcsolatok kedvező alakítása szempontjából. Az eredeti elképzelések szerint 1964-ben kellett volna átadni Latin-Amerika egyik legkorszerűbb üveggyárát, mely létesítményt kilenc kemence működésére terveztek. Az elképzelések megvalósulásából azonban semmi sem lett, 1968-ban Miguel Figuerola, a budapesti kubai ideiglenes ügyvivő

40 Orosz 1964.

41 „Tanulni jöttünk Magyarországra”. Kubai szakmunkások a Tokodi Üveggyárban. *Dolgozók Lapja. Az MSZMP Komárom megyei Bizottsága és a Megyei Tanács Lapja*. 1968. április 28. 3.

42 Nagy megrendelések a Magyar Hajó- és Darugyárban *Népszabadság*, 1964. február 1. 9.

43 *Népszabadság*, 1964. február 13. 10.

44 MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK iratok, Kuba 1965, 74. d. 002104/1/1965. Melléklet: A magyar-kubai kapcsolatok jelenlegi helyzete és problémái. Budapest, 1965. november 23.

45 MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK iratok, Kuba 1965, 74. d. 002104/1/1965.

még azt reklamálta a Külügyminisztérium főosztályvezetőjénél, Kepes Imrénél, hogy irányuljon figyelem az üvegkombinát problémájára, mivel nem történt előrehaladás a helyzet megoldásában,⁴⁶ ugyanakkor az év vége felé már a próbaüzem elindítását remélte a magyar fél.⁴⁷ Végül csak nagy megkésettiséggel, 1972-ben kezdődött meg a termelés a „Magyar—Kubai Barátság” üvegkombinátban, Marianaóban. A tervek szerint az új gyár évente mintegy kétezer tonna üveget kívánt feldolgozni, s izzószálakat, fénycsöveket, speciális rádiócsöveket, gyógyszeres üvegeket készített.⁴⁸

Raúl Castro látogatása

Az elemzett időszakon belül a legmagasabb szintű magyar-kubai politikai tárgyalásokra 1965-ben került sor, amikor Raúl Castro a Kubai Szocialista Forradalmi Egységpárt országos vezetőségének tagja, miniszterelnök-helyettes, a fegyveres erők minisztere a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának meghívására március 23–26. között először járt Magyarországon.⁴⁹ A kommunista és munkáspártok 1965-ös moszkvai találkozóján kapott meghívást néhány napos magyarországi látogatásra a kubai delegáció, amit az MSZMP KB értekezlete 1965. március 2-án hagyott jóvá.

Látogatása nem csak hazánknak szólt, a 1965-ös moszkvai találkozón történő részvételét követően Bulgáriába és Lengyelországba is elutazott, ebbe a sorba illeszkedett rövid, néhány napos budapesti tartózkodása is. A felesége, Vilma Espín a Kubai Nőszövetség elnöke, Carlos Olivares Sánchez a Kubai Köztársaság moszkvai, Fernando Flores, a Kubai Köztársaság varsói nagykövete, valamint Joaquín Méndez Cominches százados, hírszerzőtiszt társaságában érkező politikus nagy valószínűséggel hirtelen elhatározásból utazott Magyarországra és csak rövid ideig tartózkodott Budapesten. Saját bevallása szerint eredetileg Kuba nem is akart

46 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, 59. d. Kuba, 00346/2/1968. Beszélgetés a kubai ideiglenes ügyvivővel. Budapest, 1968. március 4.

47 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, 59. d. Kuba, 00346/7/1968. A KKM tájékoztatása a kubai-magyar gazdasági kapcsolatokról. Budapest, 1968. november 4.

48 *Esti Hírlap*, XV. évfolyam, 18. szám, 1972. január 22.

49 Raúl Castro látogatására lásd: Molnár 2023: 73–88.

részt venni a kommunista és munkáspártok moszkvai találkozásán, de végül mégis a részvétel mellett döntöttek. Úgy vélem, hogy a higgadtságról ismert Raúl Castro európai látogatására volt szükség ahhoz, hogy a kubai vezetés, és a Che Guevara által felborzolt kedélyeket a szocialista országokban valamelyest lecsillapítsa. A szocialista országok vezetőivel folytatott megbeszéléseket – a sablonos megfogalmazás szerint – Raúl Castro azért tartotta fontosnak, hogy még szorosabb legyen a pártok közötti kapcsolat. A burkolt megfogalmazás egyértelműen a kapcsolatok javításának célzatát rejtette magában. Részben az 1964 decemberében a latin-amerikai kommunista pártok havannai értekezletén elhangzottak, részben Fidel Castro 1965. január 2-án mondott beszéde és Ernesto Che Guevarának a szocialista államokkal kapcsolatos kritikája tette szükségessé és halaszthatatlanná Raúl Castro útjait Európában. A kommunista pártok havannai értekezletén a kubai vezetés szokásos módon a forradalom latin-amerikai exportjának elképzelését hangoztatta, ez a koncepció azonban nem talált visszhangra a Moszkva-barát, korábbi kommunista vezetők – Anibal Escalante, Carlos Rojas és Rafael Rodríguez – körében, akik kezdetektől nem támogatták a latin-amerikai forradalmi harcokra vonatkozó kijelentéseket. Kuba nem csak a példa erejével kívánt hatni, már 1962-ben legalább 1000–1500 főre volt tehető a Kubában megforduló latin-amerikai gerillák száma, akik kiképzésre érkeztek a szigetországba. Később egy kubai tisztviselő úgy emlékezett vissza, hogy az ország középső részén (ahol sok kiképzőtábor működött) „a felszabadítás örülete” dühöngött.⁵⁰

Fidel Castro január 2-diki beszéde ugyancsak felkavarta a kedélyeket, amikor úgy fogalmazott, hogy „nincs szükségünk senkinek az agyára, aki helyettünk gondolkozik, senkire, aki minket irányítson”.⁵¹ Ez a mondat a korabeli politikai kontextusban minden hallgatója és olvasója számára egyértelmű szovjetellenességet sugallt. A március 13-án mondott beszédében Castro kinyilvánította a nyílt viták helytelenségét és arról is szólt, „nem kell figyelembe venni, hogy a csákány papírból van-e vagy vasból”.⁵²

50 Horváth 2022: 166.

51 MNL OL M-KS 288. f. 4/737. ő. e. 51–89. Feljegyzés Raúl Castro Ruz és Kádár János beszélgetéséről. 1965. március 24. Közli: Földes 2015: 137.

52 Földes 2015: 137.

Ez utóbbi megfogalmazás Lengyelországban erősebb visszhangra talált, Władysław Gomułka szerint könnyen félreérthető mondatról van szó.⁵³

Raúl Castrót Kádár János is fogadta, hogy átbeszéljék a legfontosabb nemzetközi kérdéseket és ekkor próbálták tisztázni a Kuba és Magyarország közötti esetleges félreértéseket, politikai ellentmondásokat. Raúl Castro testvére szavait igyekezett Kínára vonatkoztató megjegyzéseknek beállítani és a kubai pártot eltávolítani a kínai nézetektől. Bár köztudott volt, hogy korábban a kubaiak, különösen Che Guevara, szimpatizáltak a kínaiakkal, de egyre inkább távolodtak tőlük Mao Ce-tung megalázó magatartása – és a Szovjetunióhoz fűződő erős gazdasági kötődés – miatt. Hruscsov bukása után Kuba közvetítő szerepet szándékozott betölteni Kína és a Szovjetunió között, amit Mao Ce-tung sértő módon utasított vissza.⁵⁴

Néhány héttel Raúl Castro budapesti látogatása előtt, éppen Ernesto Che Guevara szolgáltatta a szocialista országok felháborodásához a „nyersanyagot” az Algériában megrendezett Afroázsiai Konferencián 1965. február 24-én elhangzott beszédével.⁵⁵ Guevara kifejtette, hogy a gyarmati sorból felszabadult országok fejlesztését a szocialista országok költségének terhére kell végrehajtani, mivel a győzelem csak akkor lehet sikeres, ha „az imperialista gazdasági uralom megszűnik egy nép felett”.⁵⁶ A szocialista országok esetében testvéri attitűdöt kell gyakorolni minden olyan néppel kapcsolatban, amelyik imperialista elnyomástól szenved. Ez azt jelenti, hogy a továbbiakban nem beszélhetünk a kölcsönösen előnyös áron alapuló kereskedelemről, ha mégis ilyen jellegű kapcsolat marad fenn, akkor a szocialista országok valamilyen módon bűnrészesek lesznek az imperialista kizsákmányolásban, ezért a szocialista országok erkölcsi kötelessége, hogy felszámolják hallgatóságuk cinkosságukat a kizsákmányoló Nyugattal.⁵⁷

A Raúl Castróval folytatott beszélgetés során Kubával kapcsolatban Kádár János két kérdésre tért ki hosszabban. Egyrészt az 1956-os forradalmat követően Magyarország megítélésére az ENSZ-ben. Kádár most is megemlítette: meglepte őt, amikor a Fidel Castro vezette új kubai kormány

53 Földes 2015: 137.

54 MNL OL M-KS 288. f. 4/737. ó. e. 51–89.

55 Guevara 2005.

56 Guevara 2005.

57 Guevara 2005.

szintén Magyarország ellen szavazott.⁵⁸ A másik témát az Algériában felszólaló Che Guevara mondatai jelentették, melyek Kádár bevallása szerint határozott fejtörést okoztak neki és így gondolkodott a kérdéssel kapcsolatban.⁵⁹

„[...] ott egy bizonyos tekintetben egy síkra helyeztek [bennünket – H. E.] az imperialistákkal, s ez minket elkeserített. Biztosan a Szovjetuniót is és más szocialista országokat is, mert mi ugyan európaiak vagyunk, de semmi közünk nincs és soha nem is volt a rabló imperialistákhoz. [...] Mi a nép tőkéjével diszponálunk, s a parlamentben bárkinek eszébe juthat és megkérdézheti, hogyan? És ha nem jut eszébe, nekem akkor is meg kell mondanom, hogy mi a magyar nép tőkéjéből miért segítünk Guineában alumíniumgyárat építeni. S ezt még úgy is kell megmagyarázni, hogy utána azt mondják, rendben van és tudomásul vegyék.

Én ezzel csak azt akarom mondani, hogy minket egy szinten ne emlegessenek semmiféle összefüggésben semmiféle imperialista országgal, mert ez két különböző dolog.

[...] [A] beszédek különbözőek vannak. Én is elmegyek valahová, beszélek, lehet, hogy nem tudják, mit fogok mondani, csak utána olvassák, de van olyan beszéd, amit előre megvitatunk, s akkor én hozzá szoktam tenni, hogy ez a pártunk álláspontja, kormányunk álláspontja.”⁶⁰

Che Guevarával kapcsolatban Raúl Castro igazat adott Kádár Jánosnak, ő is úgy értelmezte, hogy az algériai beszédet nem lett volna szabad elmondani, a taktikai érzék hiányáról beszélt Che Guevara esetében, de a teljes pártvezetés elhatárolódására nem utalt, erről csak Carlos Rafael Rodríguez tett említést pár hónappal későbbi magyarországi tárgyalásai alkalmával.⁶¹ Castro megjegyzése arra enged következtetni, hogy nem a beszéd tartalmával, inkább annak időzítésével nem értett egyet, de ez további súrlódást nem okozott a beszélgetőpartnerek között.

Kádár János ugyanakkor hangsúlyozta, hogy amit a magyarok ismernek a kubai testvérpárt törekvéseiből azzal teljesen azonosulni tudnak. Fidel

58 *Feljegyzés Raúl Castro Ruz és Kádár János beszélgetéséről*, közli Földes 2015: 144–145.

59 Földes 2015: 149.

60 Földes 2015: 149–150.

61 Földes 2015: 161.

Castro januárban elmondott, szovjetellenességgel vádolható beszédét pedig annyival intézte el, hogy „[m]inden pártnak megvan a maga terminológiája, helyzete, szituációja, és ennek megfelelően fejezi ki magát”.⁶² Kubai oldalról a szovjet-kínai ellentétek problematikája tűnt a legfontosabb megbeszélnivalónak és valóban ez a kérdéskört állt a beszélgetés fókuszában. Raúl Castro jelezte, hogy a kérdésben tanúsított román magatartás és az 1964 tavaszán kiadott *Nyilatkozat a Román Munkáspárt álláspontjáról a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom kérdéseiben* című dokumentum – amely elítélte a szocialista országok egymás belügyeibe történő beavatkozást – miatt Kuba Romániából visszahívta az összes ösztöndíjasát. Castro magyarázata szerint erre azért került sor, mert „[...] amíg a románok az egyik kezüket nyújtják a kínaiak felé, nagyon keményen támadják a Szovjetuniót, vélt ideológiai kérdésekben, ugyanakkor a testüket az imperialisták felé fordítják”.⁶³

A magyar-kubai kapcsolatok rövid javulását követően, különösen az 1966. évi Trikontinentális Konferencia – és az ott erőltetett gerilla mozgalmak kérdése – kapcsán a két ország viszonya tovább romlott. A meglévő ellentétek egyik bizonyítéka, hogy a szocialista országokban – így a Magyarországon – tanuló latin-amerikai fiatalok saját ifjúsági szervezetet hoztak létre.

A párthelyzet Kubában és hatása a kapcsolatokra

A kubai többpártrendszer Batista elmenekülését követően összeomlott, és fokozatosan az egypártrendszer kialakulásának adta át helyét. A Fidel Castro vezette új politikai hatalom bár egyre jobban radikalizálódott és sodródott a Szovjetunió irányába, a régi kubai kommunistákat (*Partido Socialista Popular*, PSP) – mivel nem vettek részt a Sierra Maestrában folytatott fegyveres ellenállásban – nem tekintette valódi partnernek, hanem csak a Fidel Castro vezette Július 26-a Mozgalomhoz (M-26-7) tartozó személyeket ítélte megfelelően elkötelezettnek, megbízhatónak és részesítette őket minden szervezet és intézmény vezetésében előnyben.

62 Földes 2015: 149.

63 Földes 2015: 139.

A politikai és gazdasági pozíciók megszerzése a Július 26-a Mozgalom számára volt biztosított, de a szovjet kapcsolatok miatt a Szovjetunióhoz hű kubai kommunistákat sem akarták Castroék kezdetben elriasztani. Sőt, az ellenállásban szerepet játszó *Directorio Revolucionario* (DR-13) ugyancsak helyet kapott a politikai térképen. A három párt 1961-ben Egyesült Forradalmi Szervezetek (*Organizaciones Revolucionarias Integradas*, ORI) megnevezés alatt egyesítette sorait. Az új pártformáció vezetősége tizenhárom Fidel Castrohoz hű tagból (*fidelistas*) és tíz régi kommunistából állt, köztük Aníbal Escalantéval, aki a szervezőtitkári feladatokat látta el.⁶⁴ 1962-ben a három párt (M-26-7, a PSP és a DR-13) megalakította a Kubai Szocialista Forradalom Egységpártját (*Partido Unido de la Revolución Socialista de Cuba*, PURSC). A PURSC hat fős titkársága (Fidel Castro, Raúl Castro, Che Guevara, Osvaldo Dorticós, Emilio Aragonés, Blas Roca) és a három állandó meghívott (Armando Hart, César Escalante, Carlos Rafael Rodríguez) alkották a párt operatív vezető testületét. A PURSC 1965. október 3-án vette fel a Kubai Kommunista Párt (*Partido Comunista de Cuba*) nevet, a KKP első kongresszusa azonban csak tíz évvel az alapítást követően ült össze, a Központi Bizottság viszont már az alakulóülés során felállt.

Az MSZMP KB 1968. február 8–10. között tartott, kibővített ülésének legfőbb témáját a kommunista és a munkáspártok budapesti konzultatív tanácskozásának előkészítése jelentette, de foglalkozott kubai vonatkozású kérdésekkel is.⁶⁵ Nem pártlevelezés, hanem sajtó útján tudatta Kuba, hogy nem küld résztvevőket a budapesti tanácskozásra. Ezen kívül külön témát képezett a megbeszélésen a kubai belső párthelyzet és az úgynevezett „mikrofrakciózás” kérdése.⁶⁶ Úgy tűnik, hogy a szovjetellenesség a régi, a Moszkvával közös ideológiai platformon lévő kommunistákkal szembeni leszámolásra is lehetőséget biztosított a kubai vezetés számára. A *Prensa Latina* hírügynökség és a Kubai Kommunista Párt központi lapja, a *Granma* is hírt adott arról, hogy a Kubai Kommunista Párt Központi Bizottságának legutóbbi ülésén Raúl Castro ismertette a Fegyveres Erők Állambiztonsági Bizottságának jelentését az Aníbal Escalante vezette

64 Anderle 2004: 125.

65 MNL OL M-KS 288 f. 4/90 ő. e.

66 A témára lásd még: Szenté-Varga 2008.

úgynevezett „mikrofrakciós” csoport tevékenységéről. Raúl Castro elmondta, hogy a régi kommunisták milyen ellenállást képeztek a Kubai Kommunista Párton belül a szovjet elképzelések terjesztésével, hamis és rágalmazó adatoknak a Szovjetunióba és a szocialista országokba történő eljuttatásával. Másik vádpontként szerepelt, hogy a megvádolt kommunisták nem fogadták el a gerillaharcok abszolutizálását, mivel szerintük Latin-Amerikában még nem érték meg a feltételek a fegyveres harcokra. A forrásokból egyértelműen megmutatkozik, hogy a kubai kommunista párt vezetői kezdetektől nem támogatták a latin-amerikai forradalmi harcokra vonatkozó kijelentéseket, ezt a megállapítást Kína kubai nagykövete is megerősítette, aki haza küldött jelentésében a korábbi (a forradalom előtti) kubai kommunista vezetőket – Aníbal Escalantét, Carlos Rojast és Rafael Rodríguezt – nevezte meg szovjet-barátoknak.⁶⁷ A „mikrofrakciósok” a további vádak szerint nem értettek egyet Fidel Castrónak a Szovjetunió és a szocialista országok Latin-Amerika politikáját kritizáló megjegyzéseivel sem. A kubai gazdaságirányítás gyakorlatát sem támogatták, a szakszervezeteknek nagyobb szerepet szántak. A „mikrofrakciósok” helytelenítették, hogy a kubai pártban tananyagként szerepeltetik Regis Debray *Forradalom a forradalomban?* című könyvét, amely nem ismeri el a párt és a munkásosztály élcsapatszerepét. Összesen negyvenhárom főt érintett az ügy, külön érdekesség, hogy José Matar, Kuba budapesti nagykövete is a vádlottak padjára került a mikrofrakcióperben. A vádlottak bírósági ítélete is ismert volt már az MSZMP KB értekezlete számára. Meglehetősen súlyos ítéletek születtek, a bíróság Escalantét 15 évnyi börtönbüntetésre, „nyolc társát 12, másik nyolc társát 10, hatot 8, ötöt 4, hatot 3 évi börtönbüntetésre ítélte, egy személyt pedig 2 éves házi őrizetbe helyezett. A többieket bizonyítékok hiányában felmentette.”⁶⁸ A Központi Bizottság számára teljesen egyértelmű volt, hogy mi történt a Kubai Kommunista Párton belül.

Nem várt módon, az MSZMP KB ülése után egy nappal, a *Népszabadság* vasárnapi száma „a világpolitikában történt” rovatában röviden vázolta a kubai párthelyzetet és tudósított az ítéletekről, azaz a sorok között olvasni tudó magyar újságolvasók is tisztába jöhettek a kubai kommunista

67 Friedman 2015: 88.

68 A kubai események *Népszabadság*, 1968. február 11. 7.

párton belüli leszámolással, a régi kommunisták kiszorításával a vezetésből.⁶⁹ Az új párthelyzet egyértelműen nehezítette a szovjet blokk országainak, így Magyarországnak is kapcsolattartását és együttműködését a Kubai Kommunista Párt vezetésével.

Konklúzió

Összességében elmondható, hogy Magyarország kapcsolata Kubával a nehézkes indulás ellenére 1962-ig kiegyensúlyozott és folyamatos fejlődést tükröző viszony volt. A kubai rakétaválság után 1965-ig, a többi szocialista országhoz hasonlóan, megromlott a kapcsolat, a kubaiak tudatosan nem fogadtak magyar politikusokat Havannában és észrevehető különbséget tettek az európai szocialista országokhoz, valamint a VDK⁷⁰-hoz, KNDK⁷¹-hoz és a DNFF⁷²-hez fűződő viszony között. A labilis politikai és a kubai oldalról meglehetősen elutasító kapcsolatok ellenére elvárta a szigetország vezetése, hogy a Szovjetunió és az európai szocialista országok továbbra is mélyen a zsebükbe nyúlva támogassák Kubát „az imperalizmussal szembeni harcában”. Ebben a szolidaritásban Magyarország csak mérsékelten, saját érdekeit és gazdasági erejét szem előtt tartva vett részt, lehetőség szerint akár saját hasznát keresve az egyes kereskedelmi tranzakciók során. Bár a magyar vezetés tisztában volt Kuba speciális helyzetével, mégis úgy tűnik, hogy részben próbálták szétválasztani az ideológiai kötelezettséget a gazdasági ráfizetéstől. A kereskedelmi egyezmények megkötésekor nehéz és ezáltal meglepő tárgyalópartnernek bizonyult hazánk, amikor ellenállást tanúsított a cukorár megállapítása során, és mindenképpen haszonnal, vagy legalábbis nem ráfizetéssel kívánt kikerülni a kereskedelmi ügyletekből. A magyar érdekek szem előtt tartása azonban nem tett jót a magyar-kubai kapcsolatok fejlesztési lehetőségeinek, igaz, Magyarországot nem érintette mélyen ezek hiánya.

Az 1964. évi súlyos gazdasági nehézségek miatt átmeneti enyhülés következett a kapcsolatokban, ennek a periódusnak az eredménye Raúl

69 A kubai események *Népszabadság*, 1968. február 11. 7.

70 Vietnami Demokratikus Köztársaság.

71 Koreai Népi Demokratikus Köztársaság.

72 Dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front.

Castro budapesti látogatása is. Az 1966-ban Havannában megrendezett Trikontinentális Konferencia és azt ott elhangzott Castro-beszéd,⁷³ illetve a rendezvény alatti kubai magatartás ugyanakkor csak még jobban eltávolította egymástól a szocialista országok és Kuba kommunista pártjait és vezetését, a kubai külpolitika sajátos irányvonala innentől még inkább felerősödött. A kubaiak észrevehetően kerülték, hogy a „baráti országok pártjaival eszmecserére kerülhessen sor”.⁷⁴ Sőt, olyan információk érkeztek Havannából, hogy a helyi hírszerzéssel figyeltetik a szocialista országok követségeinek alkalmazottjait. Az eljárás indokaként az szerepelt, hogy a szovjet blokk sajtóattaséinak 90 százaléka közvetve vagy közvetlenül együttműködik a CIA-val. Konkrét megfigyelésre a lengyel nagykövetség esetében tudunk, ahol Yordanov szerint inkább a nagykövetség elszigetelése és kapcsolatainak ellenőrzés alatt tartása tűnik a legfőbb célnak.⁷⁵

Külön rontott a helyzeten a „mikrofrakcióper”, az ügyről hozott határozatban mindenekelőtt a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia, mint a kubai belügyekbe leginkább beavatkozni kívánó országok, neve került előtérbe.⁷⁶ Soós Lőrinc havannai magyar nagykövet szerint ebbe a maguk választotta elszigetelésbe pedig egyre jobban belebonyolódtak a kubaiak.⁷⁷ A Szovjetunió és az európai szocialista országok nevét szinte alig szerepeltették a helyi sajtóban, talán egyetlen kivételként az NDK említendő, mivel ők rendkívüli erőfeszítéseket tettek a publicitás elnyerése érdekében.⁷⁸ Soós megítélése szerint Magyarország irányába ugyanolyan őszintétlen volt a kubai magatartás, mint a Szovjetunió felé, és tudomásul kellett venni, hogy a kubaiak egyszerűen nem akarták szélesíteni politikai kapcsolataikat az említett országokkal.

A fordulat a kapcsolatok jellegében 1968-ban, a csehszlovákiai események után következett be. Fidel Castro az 1968. augusztus 23-án elmondott

73 A beszéd elemzése: Farkas 2021: 295–308.; Farkas 2022: 81–89.

74 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, Kuba, 59. d. 001428/3/1968. Kuba, országismertető. Budapest, 1968. december 13.

75 Yordanov 2023: 35.

76 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, Kuba, 59. d. 001428/3/1968. Kuba, országismertető. Budapest, 1968. december 13.

77 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, Kuba, 59. d. 001428/3/1968.

78 MNL OL KÜM XIX-J-1-j, TÜK iratok, 1968, Kuba, 59. d. 001428/3/1968.

TV beszédében szembefordult korábbi véleményével és határozottan egyetértését fejezte ki a Szovjetunió és az öt szatellit állam csehszlovákiai bevonulását illetően. Ugyanakkor sajátosan feltett kérdéseivel – „Vajon a Varsói Szerződés csapatait Vietnámba is elküldik, ha az amerikai imperialisták fokozzák az ország elleni agressziójukat, és a vietnami nép ilyen segítséget kér? Küld-e a Varsói Szerződés csapatokat a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságba, ha az amerikai imperialisták megtámadják ezt az országot? Küld-e a Varsói Szerződés csapatokat Kubába, ha az amerikai imperialisták megtámadják országunkat, vagy akár csak az amerikai imperialisták országunk elleni támadásának veszélye esetén, ha országunk ezt kéri?”⁷⁹ –, kritikai felvetéseivel Castro sikeresen igyekezett éreztetni a kubai politikai gondolkodás további önállóságát. Ezzel együtt sok nyugati – és nem csak nyugati – baloldali entellektüel számára, akik Kubát független és demokratikus szocialista kísérletként szerették volna látni, csalódást okozott Fidel Castro nyilatkozata a „prágai tavasz” vonatkozásában.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL Küm XIX-J-1-jTÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz

MNL OL Küm XIX-J-1-j Kuba TÜK iratok, 1945-1964, 6. d

MNL OL M-KS 288. f. 5/223. ő. e.

MNL OL Küm XIX-J-1-j TÜK iratok, Kuba 1965, 74. d.

MNL OL Küm XIX-J-1-j, TÜK iratok, Kuba 1968, 59. d.

MNL OL M-KS 288. f. 4/737. ő. e. Feljegyzés Raúl Castro Ruz és Kádár János beszélgetéséről. 1965. március 24.

MNL OL M-KS 288 f. 4/90 ő. e. Az MSZMP KB 1968. február 8-10 között tartott, kibővített ülésének jegyzőkönyve.

79 Fidel Castrónak a kubai TV-ben mondott beszéde 1968. augusztus 23-án hangzott el, ebből részlet: <http://www.fidelcastro.cu/de/node/2286> (Utolsó letöltés: 2024. 08. 26.)

Dolgozók Lapja 1968.

Esti Hírlap 1972.

Kuba 1962.

Népszabadság 1960, 1962, 1964, 1968.

Guevara, Ernesto (Che) 2005: Che Guevara Presente: Una Antología Mínima. Kiadás helye nélkül, 2005. <https://www.marxists.org/espanol/guevara/escritos/op/libros/presente/23.htm#n23> – utolsó letöltés: 2024. június 10.

Hivatkozott irodalom

Anderle Ádám 2004: *Kuba története*. [H. n.]

Borvendég Zsuzsanna 2015: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Budapest.

Castañeda, Jorge G 1997: *La vida en rojo: Una biografía del Che Guevara*. México.

Farkas Dániel 2021: Fidel Castro Trikontinentális konferencián mondott záróbeszédének jelentősége a korszak kubai külpolitikájára nézve. „Non est volentis”. In: Boros Gábor (szerk.) *A Benda Kálmán Szakkollégium legjobb hallgatói munkái (2017–2021)*. Budapest, 295–308.

Farkas Dániel 2022: A kubai külpolitika zsákutcája – Az OLAS (Organización Latinoamericana de Solidaridad) havannai ülése, 1967. *Scholia Iuvenum Humaniora* 2. 81–89.

Friedman, Jeremy 2015: *Shadow Cold War. The Sino-Soviet Competition for the Third World*. Chapel Hill. <https://doi.org/10.5149/northcarolina/9781469623764.001.0001>

Gaido, Daniel–Valera, Constanza 2016: Trotskismo y guevarismo en la revolución cubana, 1959–1967. *Revista Izquierdas*, 27. 293–341. <https://doi.org/10.4067/S0718-50492016000200012>

Horváth Emőke 2018: A magyar-kubai diplomáciai kapcsolatok létrejöttének sajtós fordulatai, 1959–1961. *Aetas*, (33.) 1. 50–68.

Horváth Emőke 2022: A második Havannai Nyilatkozat. *Öt Kontinens*. No 2018/2. 161–170.

Krajcsi Sándor Roland 2024: Ernesto Che Guevara braziliai látogatásának szerepe Jânio Quadros bukásában. *Öt kontinens Új folyam* 1. 271–291. <https://doi.org/10.61498/OK2024-1.12>

Kerekes György 1979: *A kubai forradalom (1959-1975)*. Budapest. (Kézirat.)

- Molnár Lilla 2023: Raúl Castro magyarországi látogatásai a sajtó tükrében. *Scholia Iuvenum Humaniora* (3.) 1. 73–88.
- Pérez Villanueva, Omar Everleny 2013: La estrategia económica cubana: medio siglo de socialismo. *Cahiers des Amériques latines*, 31–55. DOI: [10.4000/cal.1206](https://doi.org/10.4000/cal.1206)
- Szente-Varga 2008: Relaciones políticas entre Cuba y Checoslovaquia en los años sesenta. In: Chust, Manuel – Frasset, Ivana (szerk.) *Actas XIV Congreso Internacional AHILA: Europa - América, paralelismos en la distancia*. Madrid, Asociación de Historiadores Latinoamericanistas Europeos AHILA, Universitat Jaume I, Fundación MAPFRE (2008) pp. 1-1. Paper: CD-ROM 2008.
- Varga Zsuzsanna 2013: Változások és folytonosságok a szocialista országok agrárpolitikájában, 1953–1964. *Múltunk*, 2013/3. 39–59.
- Yordanov, Radislav 2023: The Long Misunderstanding. Cuba's Economic Ties with the Soviet Bloc. *Journal of Cold War Studies*, (25) 4. 24–52, https://doi.org/10.1162/jcws_a_01169